

TÜRKİYE'NİN YÜZ YILLIK EKONOMİ TARİHİNDEN KISA NOTLAR

M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Atinalı Perikles, "Bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayabilecek yetenekteyiz." der. Ancak ne gariptir ki asırlar geçmesine rağmen geri kalan çoğunluk, politika yapıcının ve onun politikalarının sorgulanabilir veya yargılanabilir olduğu gerçeğine gözlerini sıkı sıkıya kapatmışlardır.

Dr. Elif Asoy

Günümüzde birçok ekonomist de analizlerini, özellikle neoklasik doktrin altında, tıpkı bu şekilde gerçekleştirme hatasına düşmektedir. Marglin'in Lessons of the golden age of capitalism (Kapitalizmin altın çağının dersleri) adlı çalışmasında altını çizdiği gibi analizlerin büyük bir kısmında aşırı kuramlaştırma kaygısı yer almaktadır. Bu kaygı ile yürütülen analizler ise herhangi bir olguyu, durumu veya olayı ortaya koyarken açıkça meydana gelen sorunları yorumlamaktan ve çözüm önerisi sunmaktan geri durmaktadır. Belirli tarihsel koşullar bir kenara itilerek yoğun bir soyutlaştırma telaşı en fazla tek tip yorumlara ve çözümlere olanak tanımaktadır. Dolayısıyla birçok disiplinle etkileşim halinde olan iktisat, bu soyutlaştırma ve Ockham'ın usturasını kullanmak için son derece yanlış bir alandır. Bugün 100 yıllık tarihi içerisinde Türkiye Ekonomisi için bir değerlendirme gayretinde isek bir asır boyunca uygulanan farklı birçok iktisat politikasını ülkenin içinde bulunduğu tarihi ve siyasi koşullardan ayrı değerlendirmek usturanın hayati bir damara denk gelmesi demektir.

Türkiye ekonomisinin tarihi sürecine bakıldığında kimi zaman korumacı kimi zaman ise serbestleşmeye yönelik son derece cüretkâr politikaların uygulandığı görülmektedir. Dönemin siyasi yapısına ve ruhuna yönelik olarak tercih edilen politikaların ilgili amaç doğrultusunda hedefe ulaşmakta ne denli başarılı oldukları tartışmaya açıktır. Bu noktada yürütülen çoğu

çalışma bu sorgulamadan uzak kalmış veya politikaları siyasetten ve tarihsel gerçeklikten ayrı incelemiştir. Kısaca Marglin'in soyutlaştırma tuzağına sıkışıp kalmışlardır. Türkiye Ekonomisi yazını bu açığı giderecek nitelikte ekonomi politiğe açtır. Bu hususta 2022 yılında İzzeddin Önder tarafından kaleme alınan çalışma oldukça kapsayıcıdır. Nitekim ekonomi politikalarını bütüncül bir bakış açısı ile irdelemekte fayda vardır. Benzer bir kaygıdan hareketle politikaların neler olduklarını ve nasıl uygulandığını uzun uzadıya anlatmak yerine tarihi süreç içerisinde bu politikaları zorunlu kılan koşullara birkaç soru ve verilebilecek en kısa cevaplar ile değinmek isterim.

Türkiye ekonomisi ele alınırken Osmanlı'nın son dönemine değinmeden genç Cumhuriyet'in ekonomi sayfasını okumak mümkün değildir. Bu nedenle sorulara Osmanlı'dan başlamak sağlıklı olacaktır.

Örneğin: neden Osmanlı dış ticaret politikalarında ihracata yönelik yoğun kısıtlamalar uygularken ithalatı teşvik etti? Osmanlı'da neden burjuva sınıfı oluşmadı veya Sanayi Devrimi yaşanmadı? Bu soruların cevapları dahi kendi içerisinde bir makale konusudur ve pek tabii tarihsel, sosyolojik ve siyasi boyutlarından ayrı değerlendirmek sığ bir analize sebep olacaktır. Ayrıca tüm bu sorular ve cevapları Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan politikaların dahi açıklayıcısıdır. Çünkü birkaç yüzyıl daha geriye gidecek olursak dış ticarete güdülen politikaların Batı'da hüküm süren merkantalist anlayışın tam tersi sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Merkantalist bakış açısına göre

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi (İngilizce) Bölümü.

zenginliğin kaynağı kıymetli maden stoğundaki artıştır. Ancak Osmanlı'ya baktığımızda kıymetli madenlerin çıkışını engellemek şöyle dursun teşvik etmiştir. Diğer taraftan Osmanlı'da toplumsal fayda piyasa mekanizmasının insafına bırakılmamıştır ve Avrupa'daki feodal toplum yapısından, benzer yanları olmakla birlikte, önemli ölçüde ayrışmaktadır. Bu ve benzeri koşullarda ne ilk birikim ne de burjuvazi köklenebilirdi. Eğer ille de bir burjuva nüvesi aramak istersek de daha sonraları Varlık Vergisi'ne tabi olan gayrimüslimleri gösterebiliriz. Vaziyet böyle olunca Sanayi Devrimi ise bir hayal olarak kalmaktaydı.

Benzer şekilde Genç Cumhuriyet döneminde milli iktisat mottosunun tek başına neden milli sanayiye koruyamadığını anlamak için sorular yöneltebiliriz. Burada Lozan Antlaşmasına değinmeden Genç Cumhuriyet'in ekonomi politikalarının uygunluğunu veya başarılı olup olmadığını değerlendirmek her koşulda benzer olguların benzer şekilde sonuçlanacağını iddia etmek gibi pek de faydalı olmayan bir yöntem bizleri sürüklemektedir. Cumhuriyet'in erken yaşlarında siyaseten bağımsızlık kazanılmıştır ve Lozan Antlaşması'nın buradaki öneminin altını çizmek gerekir. Ne var ki antlaşmada yer alan gümrük tarifelerine ilişkin maddeler, iktisaden bağımsız bir ülke olma amacına aykırı bir şekilde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras bırakılan bir pranga olmuştur. Nihayet bağlayıcı hükümlerin esaretinden kurtulduğunda ise ekonomik kalkınmanın esası olarak devletçilik anlayışı görülmüş ve harekete geçilmiştir. Bu durumda 1930'larda uygulanan korumacı-devletçi politikaların sonuçları ile 1960'larda uygulanan korumacı politikalar arasında tam tersi yönde elde edilen sonuçların sebebini gerçeklik ve hayalperestlik arasındaki değiş tokuş olarak addetmek suç teşkil etmeyecektir.

Elbette bu esnada dünyanın geri kalanında da ciddi bir hareketlilik söz konusuydu. Büyük Buhran yaşanmış takip eden yıllarda İkinci Dünya Savaşı cereyan etmiştir. Savaş esnasında

Türkiye Ekonomisi bir bıçak sırtı dengede idi. Bir yandan savaşa müdahil olmamak üzere yoğun bir bürokratik efor sarf edilirken diğer taraftan savaşın ekonomik olarak ülkenin omzuna bindirmiş olduğu yükü taşımak zorunda kalınmıştır. O günün çetin ekonomik ikliminde ortaya çıkan "ekmek karneleri" tarihin kuvvetli hafızasıyla taşınarak bugünün siyasi gündeminde dahi yer almaktadır. Ancak demin de bahsedildiği gibi bu bir bıçak sırtı dengede idi. İnönü'nün, "Evet, ben sizi aç bıraktım, ancak babasız bırakmadım!" ifadesi savaşa girmemek üzere harcanan çabanın olumlu sonuçlandığını ancak cephede çarpışmayan vatandaşın büyük bir ekonomik darboğazla sınındığını özetlemektedir. Peki neden bu darboğazın içine düşülmüştü? Neden sonraları bir muhalif söylem olarak "ekmek karneleri" dillere pelesenk olmuştur? Yine cevapları sayfalar sürecektir bu soruları ana noktalarıyla irdeleyelim. Evvela Türkiye bu süreçte oldukça kaygan bir zeminde mücadele etmek durumunda kalmış

ve her an savaşa müdahil olma endişesi taşımıştır. Dolayısıyla top seslerinin daha işitilebilir olma ihtimaline karşın savaş ekonomisi güdülmüş ve savunma sanayine ağırlık verilmiştir. Ancak devlet bütçesinde bir kambur gibi yükselen harcamaların karşılanması için para basma yoluna gidilmiştir. Bu yöntem beraberinde enflasyon sorununu getirmiştir. Diğer yandan

ihracat yapılan ülkelerin savaş nedeni ile ithalatı kesmeleri, ihracat gelirlerinde düşüşe sebep olmuştur. Hal böyle olunca uluslararası gidişattan bağımsız olarak ekonomi politikalarını ve koşullarını değerlendirmek eksik bir analize sebep olacaktır. Ne var ki bu koşullar halk içerisinde huzursuzlanmaları doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyet tarihinde yeni bir dönemin perdeleri aralanmış ve çok partili rejime geçilmiştir.

1940'ların ikinci yarısı köklü değişimlere sahne olmuştur. Devletçilik anlayışının erozyona uğradığı, devlet rolünün alt yapı gibi belli başlı alanlarla sınırlandırıldığı ve özel sektörün ön planda tutulduğu bir anlayış yüceltilmektedir. Bu noktada merdiven

"Nihayet bağlayıcı hükümlerin esaretinden kurtulduğunda ise ekonomik kalkınmanın esası olarak devletçilik anlayışı görülmüş ve harekete geçilmiştir."

tekmelemek metaforunun altını çizmek okuyucu açısından faydalı olacaktır. Ha-Joon Chang, bu metaforla gelişmiş ülkelerin kendi ekonomik büyüme ve kalkınmaları için kullanmış oldukları yöntemlerin az gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmasını arzu etmediklerini ve dolayısıyla buldukları ekonomik zirveyi paylaşımına kapatma derdinde olduklarını anlatmaya çalışmaktadır. Bu ülkeler kendi sanayilerini evvela korumacı politikalarla desteklerken benzer yöntemin az gelişmiş ülkelere kullanılmasına razı gelmemişlerdir. Kullandıkları merdiven, dönemin “iyi kurumları” olarak tanımlanan IMF ve Dünya Bankası eli ile itilmiştir. Bu kurumlar her hastaya tek tip reçeteler yazmışlar ve neoliberal politikaların en “iyi politikalar” olduğunu salık vermişlerdir. Türkiye ise 1929 yılında geride bıraktığı iktisadi bağımlılığa bu defa farklı bir formda kucak açıyordu. Truman doktrini, Marshall planı ve çeşitli programlarla yabancı sermayenin ülkeye kolayca girmesi için zemin hazırlanıyordu. Çok fazla sayısal veriye boğma telaşından uzak olarak sadece dış ticaret dengesinde devletçilik döneminde verilen fazlanın yerini artık uzun yıllar ülkenin kanayan yarası olacak dış ticaret açıklarına bıraktığını söylemek politikanın başarısını sorgulamada bir belirleyen olarak kullanılabilir.

Gelelim 1960'lardan 1980'lere kadar uzanan gerek

ulusal gerekse uluslararası çapta birçok çalkantının yaşandığı döneme. Ekonomik analizlerimizi gerçekleştirirken diğer tüm faktörleri dışladığımız ve sabit kaldığını varsaydığımız bir yöntem vardır: Ceteris paribus. Ancak üç darbe, Petrol Krizi ve Kıbrıs Harekâtı, istediğimiz kadar analizi basitleştirmek isteyelim tüm faktörleri harekete geçirecek bir etkidedir. “Darbeler Ekonomisi” olarak nitelendirilen bu dönem korumacı ve planlı ithal ikameci politikaların uygulandığı bir süreç olmuştur. Türkiye, bu husustaki makus talihini ne yazık ki tam anlamıyla yenememiştir. Korumacı ve planlı ithal ikameci politikardan beklenen sonuçların elde edilebilmesinde üretimin ara mal ve yatırım malları açısından dışa bağımlı olup olmaması veya derecesi önemli bir etkidir. Kaldı ki ithal ikameci sanayileşmenin uygulamadaki görüntüsü “montaj sanayi” olmuştur. Tüm bunlar yeni bir döviz darboğazı için yeterli sinyallerdir. Çünkü abartılı bir ifade ile ikame ettiğimiz sadece vidalar ve onları sıkılamak için gereken emekti, geri kalan tüm parçalar yine ithal idi. Bu sebeple Cumhuriyet'in erken yaşlarındaki korumacı politikalar ile 1960'lar itibarıyla uygulananlar bir noktada sadece isim benzerliği taşımaktadırlar. Öte yandan daha sonraları Ajda Pekkan'ın seslendirdiği meşhur “Aman petrol” şarkısıyla dimağımıza katmerleşerek yerleşen petrol şokları, Türkiye'yi yeni bir çıkmazın ortasına

sürüklemiştir. Dolayısıyla tekrar hatırlatmak isterim ki bugünden geri dönüp baktığımızda ekonomi politikalarını tarihsel gerçeklikten ayırma, yorumlamak ve eleştirmek toplumsal hiçbir faydaya hizmet etmeyecektir. Kısacası dönemin “benzin kuyrukları” na dikkat çekmek istiyorsak petrol şoklarını ve Kıbrıs harekâtını ceteris paribuslaştırdıklarımızdan sayamayız.

Ve 1980'ler... Ard arda gelen darboğazlardan, gittikçe ağırlaşan dış borçlardan kurtulmak için bir çıkışın arandığı ve çarenin sadece mal hareketlerinde değil aynı zamanda sermaye hareketlerinde uygulanacak cüretkâr serbestleşme politikalarında bulunduğu yıllar... Diğer taraftan dünya ekonomi nabzını yoklayacak olur isek Demir Leydi lakaplı Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Paul Volcker ve ekonomi manşetlerini süsleyen “There is no alternative” söylemleri dikkat çekicidir. Acaba Türkiye'nin başka alternatifi yok muydu? Türkiye bu denli serbestleşme hareketine kurumsal ve yapısal düzeyde hazır mıydı? Bir politikanın bir başka yerde ve tarihte benzer etki ve sonuçlarının elde edilmesi için aynı koşulların sağlanması önemli hususlardan biridir. Buraya kadar gelişmiş ülkelerin elimize tutuşturduğu reçetelerin neden kangrenlere sebep olduğunu çok basitçe ifade etmek mümkündür. Ülkelerin yapıları, kurumları ve içerisindeki iktisadi aktörler bırakın aynı olmayı türdeş bile değildir. Dolayısıyla tek tip reçeteler sonunda kangren getirir. Türkiye alternatifler bulabilir miydi sorusu karşı argümanlar ile birlikte tartışılabilir. Kaldı ki bu serbestleşme rüzgârı kıyıya bolca yük bırakmıştır. Henüz bu yüklerden kurtulamadan 1990'larda çeşitli uluslararası krizlere gözümüzü açtık: Körfez Krizi, Asya Krizi, dünya genelinde var olan resesyon ve ülke içinde ise enflasyon oranının gün be gün tırmanması, kamu açıkları, iç ve dış borç yükünün artması... Tüm bu gelişmeler 2000'lerin şafağında geniş kitlelere yayılan bir huzursuzluk halinin

"Gelişmiş ülkelerin elimize tutuşturduğu reçetelerin neden kangrenlere sebep olduğunu çok basitçe ifade etmek mümkündür. Ülkelerin yapıları, kurumları ve içerisindeki iktisadi aktörler bırakın aynı olmayı türdeş bile değildir. Dolayısıyla tek tip reçeteler sonunda kangren getirir."

sebepleri olmuşlardır. Üstelik “başka bir alternatif yok” diye kucak açtığımız yabancı sermaye, bu defa arbitraj saikiyle ülkeyi terk ederken Türkiye'yi bankacılık krizleri ile baş başa bırakıyordu.

Buraya kadar büyük bir minimize etme kaygısı ile Türkiye ekonomisinin 100 yıllık tarihine sığdırdığı belli başlı dönüm noktalarına, politikalarına, bu politikaların sonuçlarına tarihsel ve siyasi boyutlarından da destek olarak değinmeye çalıştım. Elbette benzer kaygı ile yer veremediğim birçok konu kalmıştır. Ancak elimden geldiğince hatırlamakta veya dikkat edilmesinde fayda gördüğüm hususları anlatmaya değil işaret

etmeye gayret ettim. Çünkü derin bir araştırma ve analiz alanında, mevcut bir kısım altında bundan daha fazlasının mümkün olmayacağı kanaatindeyim. Öte yandan itiraf etmeliyim ki her bir detayı anlatma iştahına karşı büyük bir mücadele verdim ve 2000'li yılların değerlendirmesine bu yazıda yer vermekten geri durdum. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi; yakın tarih olması ve henüz zamanın hafızadaki bilgiyi flulaştırma veya yok etme etkisinin işlememesidir. İkincisi ise 2000'lerin başından günümüze kadar gelen süreçte gerek ülke

gerekse dünya genelinde sarsıcı ve etki alanı oldukça geniş gelişmeler yaşanmıştır. Burada bir filtreleme yapmak mümkün olmayacaktı.

Son olarak ülkemizin yüzüncü yıl kutlamalarına doğru giderken dünyanın oldukça ilginç gelişmelerin ekseninde döndüğünün altını çizmek isterim. Eskiden “siyah kuğu” görmek ile ifade ettiğimiz beklenti dışı olaylar artık sıradanlaşmaya başladı. Belki de artık “beyaz kuğu” görmenin istisnai ve doğa üstü olduğu böylesi bir gerçeklikte, ikinci yüzyılın Cumhuriyet'in kurucusu ulu önder Atatürk'ün hayal ettiği müreffeh toplum seviyesinde yaşanmasını dilerim.